

ОИЛА ИНСТИТУТИ, ИЖТИМОЙ ҲИМОЯ ВА ИЖТИМОЙ ХИЗМАТ СОҲАСИДАГИ ИЛМИЙ-СОЦИОЛОГИК КОНЦЕПЦИЯЛАР

Наргиза Абдуллаевна Хушвақова, социология фанлари

бўйича фалсафа доктори, Андижон давлат университети ўқитувчиси

Аннотация. Марказий Осиё ўрта асрларда дунё илм-фанининг марказига айланганлиги ва ўзбек олимларининг илм-фанда яратган кашфиётлари, янгиликлари баён қилинган. Хориж олимларининг ижтимоий хизматни шакллантириш ва ривожлантиришга оид назарияларидан намуналар ҳавола қилинган. Бугунги кунда оилани ижтимоий ҳимоя қилишда давлатимиз томонидан қўллаб-қувватланаётганлиги муҳим аҳамиятга эгаллиги кўрсатиб берилган.

Калит сўзлар. Маҳалла институти, ижтимоий ҳимоя, жамият, оилани ижтимоий қўллаб-қувватлаш, оилавий муносабатлар, назарий методологик ёндашувлар, оила социологияси.

Оила фуқаролик жамиятининг дастлабки ижтимоий институти ҳисобланади. Шарқда оила тушунчаси қадимдан муқаддас саналиб, оила қуриш, никоҳланиш, қон-қариндошлик, ўзаро ёрдам ва кўмак, оилани қўллаб-қувватлаш анъана ҳисобланган ҳамда муҳтожлар маҳалла, эл-юрт томонидан доимо қўллаб-қувватланган. Бунда ўзаро муносабатлардаги ҳурмат, камтарлик, оила аъзолари ва қариндошлар соғлиғи, турмуш ўртоғи, фарзандлари учун қайғуриш алоҳида ўрин тутган. Шу ўринда оилани ижтимоий қўллаб-қувватлаш ҳамда ижтимоий хизмат кўрсатиш соҳасини ўрганиш мақсадида оила институти, оилавий муносабатлар, ижтимоий ҳимоя ва унинг механизмлари йўналишиларида изланиш олиб борган қадим, ўрта аср ҳамда янги давр Шарқ ҳамда Ғарб олимларининг ишларини ўрганиш мақсадга мувофиқ.

Ислом дини ва миллий анъаналар таъсири қадим Шарқ алломаларининг қарашлари ҳамда асарларида ўз ифодасини топган. Буюк олимлар Имом ат-Термизий, Фаробий, Беруний, Ибн Сино, Юсуф Хос Хожиб, Кошғарий, ўрта асрларда Навоий, Бобур, кейинчалик А. Фитрат, М. Беҳбудий, А. Авлониеларнинг асарларида жамият ривожини, оила, инсоний муносабатлар, шахс ва унинг камолоти муаммолари юзасидан муҳим фикрлар билдирилган. Ўрта Осиёнинг буюк мутафаккирлари асарларида оила

мустаҳкамлиги ва ўзаро ёрдам шарқона тамойил асосида ташкил этилган. Жумладан, Имом Абу Абдуллоҳ ибн Муҳаммад ал-Ансорий **Имом ат-Термизий** (тахминан 824-825 – 894-895 йиллар) ўзининг машҳур “Сунани Термизий” (“Жоме ат-Термизий”, “Саҳиҳи Термизий”) асарида⁴¹ кўплаб ҳадисларни келтириб, оилавий ва жамиятдаги ўзаро муносабатлар шу ҳадислар орқали шарҳланган. Ундаги асосий ғоя жамият аъзоларининг илм эгаллаши, инсонпарварлиги, ўзаро ҳурмати, меҳр-муҳаббати, ватанпарварлиги, халлоллиги ва поклиги каби қадриятларга бориб тақалади. Жумладан, ушбу асарда “Оллоҳ назарида энг яхши киши ўз кўшнларига яхшилик қилувчисидир” деган жумласида ижтимоий иш ва ўзаро қўллаб-қувватлашнинг куртакларини кўриш мумкин. Термизий ҳадисларининг кўпчилиги кишиларни аҳил, иноқ бўлишга, жамоага фойда келтиришга, дўстликка, биродарликка ундайди: “Барча мусулмонлар ўзаро биродарлар, улар ҳеч қачон бир-бирларига ёмонликни раво кўрмасликлари керак...”. Улуғ алломанинг қариндош-уруғларни ҳурмат қилишга, марҳум ёки ота-оналарнинг дўстларини иззат-ҳурмат кўрсатишга, яқинлари билан алоқа боғлаб туришга, унутмасликка, айникса, ота-онага юксак ва чуқур ҳурмат ва эътиқод билан қарашга ундовчи ҳадислари анча.

Абу Наср Форобий (870/871-950/951) нинг “*Фозил одамлар шахри*” асарида¹ инсон камолоти, бахти, таълими, тарбияси, ахлоқи, эътиқодига муносабати ахлоқ назариясини бойитди. Унинг фикрича, ҳақиқий бахтга бир одамнинг бошқасига нисбатан ғайирлиги, зулми йўқолгандагина эришилади. Бу жамоадаги одамларнинг бир-бирларига самимий муносабатлари, меҳру-оқибатлари, ўзаро ёрдамини, яъни бугунги кунги ижтимоий муҳофазасини назарда тутди.

Туркистон миллий Уйғонишида бениҳоя катта ўрин эгаллаган **Абдурауф Фитрат** (1886—1938) нинг 1914-йилда ёзилган “*Оила ёки оилани бошқариш тартиблари*” асарида⁴² у оила аъзолари ўртасидаги муносабатларни тўғри йўлга қўйиш, тартибга солиш, ва ижтимоий хизмат кўрсатадиган тизимнинг таркибий

⁴¹ Сунани Термизий ҳадис тўплами таржимаси ҳақида маълумот <https://hadis.uz/page/sunani-termiziy>

¹Фаробий Абу Наср. Фозил одамлар шахри. –Т.: –224б. Абдулла Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти. 1993. 224б. Имом ал-Бухорий . Ал – адаб –мудфид. Т. Ўзбекистон, 1990. – 199б.

⁴²Abdurauf Fitrat. Oila. <https://kh-davron.uz/kutubxona/jadidlar-kutubxona/abdurauf-fitrat-oila.html>

қисмларини тўлақонли фаолият кўрсатиши, унинг ташкилий-ҳуқуқий жиҳатлари тўғрисида керакли таклиф ва тавсиялар берган. Унда жисман ва ахлоқан соғлом оила ва фарзандлар миллат тақдирини белгилаб беришини таъкидлаган. Унинг назарида мамлакат тақдири ва истикболи баркамол фарзандлар ва аёлларга бўлган муносабатида ёрқин намоён бўлади. Фитрат миллатнинг камчилиги сифатида саводсизликка урғу берган.

Шарқ ўрта асрларда дунё илм-фанининг марказига айланди. Бу марказда астрономия, математика, геометрия, тиббиёт, география, геодезия, табиатшунослик, кимё, тарих, қонуншунослик фанларининг буюк намоянадалари етишиб чиқдилар. Ал-Хоразмий, Беруний, Ибн Синодан тортиб Мирзо Улуғбек, Али Қушчигача яшаб, илмий фаолият кўрсатган улуг алломалар сони бир неча мингдан ошади. Уларнинг илм-фанда яратган кашфиётлари, янгиликлари ниҳоятда беҳисоб. Бу алломалар жаҳон тамаддунини мислсиз янгиликлари билан бойитдилар. Уларнинг яратган кашфиётларини европалик олимлар XVIII асрдан кейин ўз даврлари учун қайтадан кашф қилдилар ва амалиётга татбиқ эта бошладилар.

Ижтимоий ишнинг фан сифатида қарор топишида Ғарб олимларининг ҳиссаси катта. Оила социологияси ва ижтимоий хизматлар тўғрисидаги илмий назариялар ривожланишида мумтоз ғарб социологияси вакиллари таъмал тошини кўйишган. Социология фани доирасида оила ижтимоий гуруҳ ва ижтимоий институт сифатида, ижтимоий ҳимоя давлатнинг аҳолининг муайян қатламларининг қўллаб қувватлаш усули сифатида илмий идрок этиш бўйича турли назарий методологик ёндашувлар шаклланган ҳамда оила социологияси махсус йўналиш кўринишида ўзининг алоҳида тадқиқот объектига эга. Оила социологияси никоҳ ва оиланинг пайдо бўлиши, оила даври ва босқичлари, унинг таркиби ва функциялари, тарихий ривожланиш шаклларини социологик парадигма ва ёндашувлар ёрдамида таҳлил қилади. У XIX асрда социологиянинг фан сифатида институционаллашуви билан деярли бир вақтда мустақил билим соҳаси сифатида пайдо бўлди ва шаклланди. Оила социологиясининг кейинги тарққиёти социологиянинг кўплаб бошқа махсус ва

тармоқ йўналишлари, жумладан, ёшлар социологияси, шахс социологияси ва кексалар социологиясининг шаклланишига туртки бўлди.

Огюст Конт (1798—1857) ўз социологик назариясида оилани жамиятнинг бирламчи асоси сифатида кўриб, унинг келиб чиқишини инсоний муносабатларнинг табиий рифожланиши натижаси, деб изоҳлайди. Унинг фикрига кўра, оилада ижтимоий муносабатларнинг барча кўринишлари ўз аксини топади⁴³. Шунга кўра оила кичик бир давлат бўлиб, у давлатнинг шаклланиш асоси, унинг ўзига хос модели, оиланинг ижтимоий функциялари эса жамият функцияларини ўзида тўлик акс эттиради⁴⁴. Давлат ҳам оиладаги каби ўз аъзоларини қўллаб-қувватлаши лозим.

Оила социологиясининг асосчиси француз тадқиқотчиси Фредерик Ле Плей (1806—1882) биринчи бўлиб оилани социологик таҳлилнинг марказий объекти сифатида кўриб чиққан. У ота ҳокимияти ҳамда анъанавий диний ахлоққа асосланган оилани ижтимоий ҳаётнинг асосий омили деб билган. Ле Плей оилаларни уч турга ажратган: патриархал, бунда турмуш қурган болалар ота-оналари бошчилигида яшашни давом эттирадилар; беқарор (замонавий нуклеар оила); маҳаллий оила, бунда турмуш қурган ўғиллардан бири оталик оиласида қолади, қолганлари эса мероснинг маълум бир қисмини олади⁴⁵. Тадқиқотни ривожлантиришда Ле Плей "жамиятни тушуниш учун оилани тушуниш керак" деган позицияга амал қилди. У ўз тадқиқотида асосий миқдорий усул сифатида оила бюджетини таҳлил қилиш методини танлади. Шу усул орқали Ле Плей оила ҳаётини ташкил этишнинг бутун спектрини акс эттирди. Бир неча кўрсаткичлар бўйича таснифланган оилаларни ўрганиш, қарор топишидан то тарқаб кетгунигача кўриб чиқилган бюджет тадқиқот дастурининг бир қисмига айланди. Шундай қилиб, Ле Плей кичик гуруҳ сифатида оиланинг ҳаёт цикли тушунчасини белгилаб берди. Келажакда оила бюджети

⁴³ Реале Д., Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. — Т.4: От романтизма до наших дней. — СПб., 1997. — С. 191.

⁴⁴ Туров Т.А.. Теоритическое подходы к изучение семьи (2-издание). Монография. М. Институт социология РАК.2016. — С 101.

⁴⁵ Немецкая национальная библиотека, Берлинская государственная библиотека, Баварска государственная библиотека. Австрийская национальная библиотека Record #118571885 // Общий нормативный контроль (GND) — 2012—2016.

тадқиқотлари кенг кўламга эга бўлди ва оила ичидаги фаолиятни ўрганишга катта ҳисса қўшди.

Герберт Спенсер (1820-1903), Эмиль Дюркгейм (1958-1917), ейинчалик Роберт Мертон (1910-2003), Нейл Смелзер (1930—2017), Ю.Хабермас (1929), Н.Луман (1927—1998,), Талькот Парсонс (1902—1979) ва каби тадқиқотчилар структуравий-функционализм ёндашуви асосида илмий изланишлар олиб боришди. Уларнинг назарида жамият яхлит структура сифатида фаолият олиб бориши учун ундаги вазифаларни ҳар бир элемент ўз вақтида бажариши керак. Хусусан, оиланинг етарли даражада ижтимоий ҳимоя қилиниши ва ижтимоий хизматнинг амалга оширилиши баъзи таркибий элементларнинг бажара олмаган ёки қониқарсиз бажарилган функцияларни руёбга чиқариш мақсадида йўлга қўйилиши лозим. Бу бажарилмаган вазифаларни компенсациялаш имконини ва жамиятнинг яхлитлигини сақлаб қолиш имконини беради. Мазкур ёндашувнинг асосида шахс томонидан амал қилиниши лозим бўлган ахлоқий тамойиллар, шахснинг хулқ нормалари ётади. Структуравий-функционализм ёндашувига кўра, оила иккита асосий вазифани бажариши лозим, биринчидан, фарзандларни ижтимоийлаштириш, иккинчидан, жамият аъзоларини барқарорлаштириш.

Н. Луман структуравий-функционализм ғоясини ривожлантирган ҳолда замонавий жамиятни турли хил маъно воқеъликларини келтириб чиқарадиган тизимлар тўплами деб қабул қилган. Ижтимоий тизимлар ўз-ўзини шакллантиради (автопойезис ғояси), ташқи дунё билан чегараларни ўрнатади ва доимий равишда қуйи тизимларга ажралиб туради, тизимлар ўртасида иерархия бўлмайди. Бу жараёнлар шартли бўлиб, тизимларнинг кўпайиши тизимларнинг ўзаро алоқаси натижасида таъминланади. Н.Луман фикрича, фуқаролар ўртасидаги шахсий муносабатлар кейинчалик профессионал характерга эга бўлган ижтимоий хизматларга айланади ва уларнинг сифати кафолатланади.⁴⁶

⁴⁶Головин Н. А. Социология Н. Лумана – этап развития общей теории социальных систем // Социологические исследования – М.: Институт социологии РАН, 2014. – № 2. – С. 86–94.

Америкалик кўзга кўринган социолог Талькот Парсонс социологияда "ижтимоий хизматлар тизими" ни ўзига хос тарзда янгича ёндашув асосида тадқиқ этган. Парсонс бўйича, яқка шахсларнинг ўзаро таъсир ва муносабатлар миқёсида "бутун ижтимоий тизим" пайдо бўлади. Оқибатда, жамиятда аҳолига хизмат кўрсатиш маданияти ва сифати ошади, меъёрлар, кадриятлар, анъаналар янада кўпроқ такомиллашади, хизмат кўрсатиш таркибида янги замонавий шакллар пайдо бўлади. турлари шаклланади. Охир-оқибатда бу ижтимоий хизматнинг миқдорий ва сифатий ўзгаришига олиб боради⁴⁷.

Немис олими Ю.Хабермас нуқтаи-назарича, ижтимоий воқелик кишиларнинг ўзаро таъсири ва ижтимоий муносабатлари асосида юзага келади, унда ахлоқ коидалари, меъёрлар ва урф-одатларнинг ривожланиши туфайли жамият ва давлат мазмуни ўзгариб боради, тараққий этади. Ижтимоий хизматлар тизими эса жамиятдаги кишиларнинг ўзаро ижтимоий муносабатлари махсули сифатида намоён бўлади⁴⁸.

М.Вебер (1864—1920), Дж.Г.Мид (1863—1931), Г.Блумер (1900—1987), П.Бергер (1929—2017), И.Гофман (1922—1982), Т.Лукман (1927—2016), А.Щюц (1899—1959) ва каби олимларнинг фикрича, ижтимоий хизматлар тизимининг ривожланишини қонуният асосида амалга ошади ҳамда шунинг асосида тариха нодавлат секторнинг институционаллашуви содир бўлади, таъминланади.

Г. Джорж (1839—1897) ва Чарльз Кули (1864—1929) расмий интернационализм ёндашувининг тарафдорлари бўлиб, бунда жамият ягона организм сифатида гуруҳлар ва индивидлардан ташкил топган ҳамда уларнинг ўзаро алоқалари асосида ривожланади. Шунга кўра, оила аъзоларининг биргаликдаги ҳаракати асосида фарзанднинг шахсини шакллантиришга эътибор қаратилган⁴⁹. Қисқача айтганда, ушбу ёндашувнинг мазмуни шахснинг "мен"ини шакллантириш билан боғлиқ бўлиб, унда жамиятнинг ўрни муҳим саналади.

⁴⁷ Parsons T. The social system. N.Y. 1964. - P. 552.

⁴⁸ Управление общественными отношениями: Учебник / Под общ. ред. В. С. Комаровского. М.: Изд-во РАГС, 2005. С. 17-18.

⁴⁹Шибугани Т. Социальная психология. Пер.с англ В. Ольшакского. Г. Осипов. М. прогресс. 1969. - 537с.

Питирим Сорокин (1889—1968) ўзининг социологик тадқиқотларида оилавий келишмовчиликлар, уларнинг сабаблари ва оқибатларини батафсил шарҳлаб беради. Ижтимоий конфликт ёндашуви Георг Зиммел (1858—1918) томонидан гуруҳий конфликтлар кесимида тадқиқ этилган. Унинг фикрича, оилалар маълум эҳтиёжларни қондириш мақсадида ташкил топадиган бирламчи гуруҳ бўлиб, ижтимоий воқеликдаги муносабатлар маълум бир мақсадларга эришиш учун шаклланган бирламчи гуруҳ сифатида қаралиб, жамиятдаги муносабатлар айнан шу гуруҳларнинг манфаатлари ва мақсадлари талқинида келишув ёки конфликтли деб⁵⁰ баҳоланади.

Ушбу назария ва ёндашувларни тадқиқ этиш орқали Джонатан Тернер (1942)⁵¹ томонидан оилавий муносабатларни тушунтиришда янги ижтимоий назарияларни қўллаш лозимлиги таъкидланган. Унга кўра, оилавий муносабатларни ўрганишда давомида қўлланилаётган назария ва ёндашувлар оила институтини тадқиқ қилишга эмас, балки оила институтининг ўзгаришига олиб келаётган умумий ижтимоий назарияни ўрганишга қаратилиши лозим. Бундай умумий назария ижтимоий назария сифатида Дж.Тернер оила институтининг трансформациясига нисбатан институционал фундаментал ёндашувни таклиф қилади. У жамият институтларига, шу ўринда оила институтига бевосита таъсир кўрсатаётган асосий макро-иқтисодий жараёнлар аҳолининг табиий кўпайиши, ишлаб чиқариш, тақсимлаш ва тартибга солиш каби омилларни ажратади, уларни микро ва макро даражада ўрганишга ҳаракат қилади.

Америка социологи ва иқтисодчиси Томас Вебленнинг (1857–1929)⁵² социал институтлар ҳақидаги концепцияси асосида функционал ёндашувларни яққол кўриш мумкин. Бунга кўра оила жамият аъзоларини такрор ишлаб чиқариш функциясини бажарувчи институт ҳисобланади.

А.Б. Сидельников, С. Голоднинг илмий фаразларига кўра, оила тизимини ташкил этувчи жуфтлик, яъни эр–хотиннинг бир–бирига бўлган муносабати

⁵⁰ Георг Зиммель: Избранное. Созерцание жизни. – Москва, Центр гуманитарных инициатив, 2017 г. С 79.

⁵¹ Джонатан Х. Тернер – Jonathan H. Turner. Энциклопедия site:wikicsu.ru

⁵² Новейший философский словарь / Гл. научн ред. и сост. А. А. Грицанов. – Минск, 1999. –1280с.

симпатия (ёқтириш), самимият, миннатдорлик ва жинсий яқинлик каби 4 хил жиҳатлардан келиб чиқиб фарқланади⁵³. С. Голоднинг фикри илмий доираларда алоҳида аҳамиятга эга бўлиб, муҳим ўрин тутаяди. Олимнинг ишларида эр ва хотин ҳамда фарзандлардан иборат оиладаги ҳокимият ва роллар (вазифалар) асосида типларга ажратишни таклиф этади.⁵⁴ Унга кўра, патриархал моногам оила – ўз моҳиятига кўра оиладаги эркак кишининг нуфузи, унинг етакчилик роли, хотиннинг унга, фарзандларнинг эса онага тобеълигини назарда тутаяди. Бундай оилада қариндошлик уруғининг аталиши (фамилия), шажара ва мулкка эгаллик ота йўналиши бўйича амалга оширилади. *Моногам оила* – бола манфаатига йўналтирилган бўлиб, бундай ҳодиса асосан XIX асрнинг охири – XX асрнинг бошларида пайдо бўлганлиги кузатилган. У хотин–қизларнинг ижтимоий ҳаётдаги ролининг ҳамда бола ҳуқуқларининг ортиб бориши билан изоҳланади. Бундай ҳолатларда асосий эътибор кўпроқ оиладаги фарзандлар сонига эмас, умуман бола борлигига, унинг эъзозланишига қаратилади. Оила бюджетининг асосий қисми фарзандни тарбиялаш, унга зарур таълим ва тарбияни бериш, ғамхўрлик қилишга сарфланади. Бунда аслида бола манфаати шу қадар эъзозланадими, баъзан она фақат болани ўйлаш, унга эътибор бериш йўлида ҳаттоки турмуш ўртоғидан ҳам кечилган тайёр ҳолатлар ҳам кузатилади. Бола манфаатига йўналган оиланинг ҳам турли кўринишлари бўлиб, улардан бири асторитар типдир. Бунда бола сони биттадан ёки иккитадан ота–онанинг чексиз ғамхўрлиги, уларнинг обрўси билан параллел равишда ташкил этилади. Амбилант демоцентрик оилада эса бола кўпроқ ота–онанинг ҳиссий–эмоционал ғамхўрлиги таъсирида бўлади. Квознавантом демоцентрик оилада бола ҳуқуқлари катта оила аъзолариники билан деярли тенглиштирилади, уларга катталар билан бир қаторда оилавий юмушларни бажариш ихтиёри, ўз ҳолича қарорларни қабул қилиш ҳуқуқлари берилган бўлади. Моногам бўлмаган оила тоифаси чин маънода никоҳ муносабатларига таянмайди. Бундай оиланинг уч хил кўриниш

⁵³ Сидельников А.Б. и Голод С.И. Журнал социологии и социальной антропологии. 2003.Т. VI.№2.

⁵⁴ Голод. С.И. Семья и брак историко –социалистический анализ. Санкт-Петербург. Петрополис. 1998. С-45

мавжуд. *Ажралишлар туфайли пайдо бўлган нотўлиқ оила* – XX асрнинг охирида бир мунча кўпайган оила туридир. Бунга сабаб сифатида ота–оналик ролларининг бажарилмаслиги, оилада бола тарбиясининг совуққонлик билан четлатилиши каби омиллар сабаб бўлган. *Никоҳдан ташқари оила* XX асрнинг 90-йилларида кўпайган оила тури бўлиб, асосан ёлғиз она ва фарзандлардан иборат бўлади. Бундай оила ўша даврда Ўзбекистонда 20–21 фоизни, Буюк Британия ва Францияда 32–35 фоизни ташкил этган. Бундай оилалар вужудга келишининг икки омили кўрсатилган: ёш она бўлганлар (15–19 ёшлар) ёки аксинча репродуктив ёшдан ўтиб қолганлар (40–44 ёшлар). Бу ўринда иккита гуруҳдаги хотин–қизларнинг никоҳга кирмасдан фарзанд кўриш мотивлари турлича бўлади.⁵⁵

Муқобил оила турлари – кам учрайдиган оила турлари бўлиб, улар айрим жиҳатлари билан фарқланиб туради ва ўз навбатида маълум тоифаларга бўлинади. Масалан, улардан бири *фуқаролик ёки шаърий* деб аталиб, унда эркак ва аёл расмий никоҳдан ўтмасдан келишув ёки норасмий никоҳ асосида оилавий ҳаётни йўлга қўйишади. Баъзан бундай қарорга кутилмаган ҳомиладорлик пайдо бўлганида ҳам келишлари мумкин. Альтернатив никоҳнинг яна бир кўриниши *қайта никоҳланишидир*. Одатда бундай никоҳ тури бева ёки тул қолган шахсларда учрайди. Қайта никоҳланганлар XIV асрда Англияда биринчи марта қайд этила бошланди. Ҳозирда ҳам бундай никоҳлар одатда бева қолганлар ёки ана шундай ажрашиб кетганлар ўртасида қайта тузилиши мумкин⁵⁶.

Н.Г. Юркевичнинг ёндашуви ўзининг маънавий–маърифий табиатига эга эканлиги билан алоҳида ажралиб туради. Унинг илмий қарашларида оиланинг функциялари сифатида кўпроқ оиладаги маънавий мулоқот ҳамда тарбиявий жараёнлар эътироф этилиб, оиладаги тартиб эҳтиёж ва истаклардан келиб чиққан ҳолда оила аъзоларининг манфаатларига асосланган ҳолда вертикал кўринишда намоён бўлади⁵⁷.

⁵⁵ Голод С.И. Семья и брак историко –социалистический анализ. Санкт-Петербург. Петрополис. 1998. С-45

⁵⁶ Голод С.И. Семья и брак. историко –социалистической анализ – СПб Петровск. 1998.; Голод С.И Тенденции трансформация брака и семья. СПб. 1997. С-45.

⁵⁷Маликова Т.В. Шатровой О.В. психологическая безоапстность. Дрофа. М., 2004, 283 с

А. Ваҳобов⁵⁸ Ўзбекистонда ижтимоий хизматларни шакллантириш ва уларни етказиб бериш билан боғлиқ масалаларнинг айрим назарий жиҳатларини ва бозор иқтисодиётида ижтимоий фондларнинг ривожданишини алоҳида тадқиқот объекти сифатида ўрганган. Д.Раҳимова⁵⁹ пенсия тизимини ўзига хос жиҳатларини иқтисодий жиҳатдан баҳолаш орқали ижтимоий хизматларни давлат томонидан таъминланишининг афзалликлари ва уларнинг зарурати тўғрисидаги илмий хулосаларни шакллантирган. А.Зиявуддинова⁶⁰ ижтимоий хизматларни тадқиқ этиш давомида таълим хизматларининг хусусиятларига эътиборни қаратган бўлиб, унда амалга ошириладиган инвестицияларнинг устувор аҳамиятга эга эканлигини изоҳлаб ўтилган. М.Ҳакимова⁶¹ ислохотлар жараёнида ижтимоий соҳанинг трансформациялашувини босқичларга ажратиб кўрсатган. Д.Раҳмонов⁶² ижтимоий соҳани молиялаштиришда бюджет маблағлари ўрнини аниқлаган, уларни баҳолаб берган ва бюджетдан ташқари маблағлардан фойдаланиш имкониятларини кўриб чиққан.

Берилган таърифларни умумлаштирган ҳолда айтиш мумкинки, оила жамиятнинг асосий ижтимоий институти сифатида қўллаб-қувватланиши муҳим аҳамиятга эга. Ижтимоий хизмат – жамиятнинг маълум соҳаларида, хусусан, тиббиёт, спорт, илм-фан, таълим, маданият, ҳордиқ чиқариш ва бошқа соҳаларда аҳолига, хусусан, шахс ва оилаларга давлат ва нодавлат сектори томонидан кўрсатиладиган хизмат турларидир. У кенг оммага йўналтирилган фаолият тури бўлиб, манзилли, адолатлилик, очиклик, ошкораликка асосланади. Ижтимоий хизматни нафақат давлат бошқаруви органлари, шу билан бирга, йирик тадбиркорлар, юридик, жисмоний шахслар ҳамда нодавлат тузилма вакиллари ҳам амалга ошириши мумкин.

⁵⁸Ваҳобов А.В. Бозор муносабатлари тизимидаги ижтимоий фондлар. –Т.: Шарқ, 2003.

⁵⁹Раҳимова Д Давлат томонидан кучли ҳимоя тадбирларини қўлланиши.//Ўзбекистон иқтисодий ахборотномаси. 2000. №3, 40-41бетлар.

⁶⁰Зиявуддинова А. Инвестиции в образование: международный опыт.//Экономический вестник Узбекистана, 1999г., №4;

⁶¹ Ҳакимова М.А. Реформирование и развитие социального сектора Узбекистана в условиях перехода к рынку. Автореф. дисс. на соис. уч. ст. д.э.н. – Т.: 2000.

⁶²Раҳимова Д. Давлат томонидан кучли ҳимоя тадбирларини қўлланиши.//Ўзбекистон иқтисодий ахборотномаси. 2000. №3, 40-41бетлар.

Оила тарихан ижтимоий институт бўлиб шаклангач, уни ҳар тарафлама эъозлаш ва қўллаб-қувватлар дунё халқлари маданияти ва урф-одатларида ўз муҳим ўрин эгаллаб келган. XIX-XX асрларда социология, жумладан, оила социологиясининг ва ижтимоий хизмат фаолиятининг институтлашуви натижасида қўплаб олимларнинг илмий концепциялари яратилди. Уларда оила ижтимоий гуруҳ ва институт сифатида талқин этилиб, жамият аъзоларини такрор ишлаб чиқарувчи кичик бирламчи гуруҳ, ижтимоий бирлик, жамиятнинг кичик модели, фарзандлар ижтимоийлашувининг дастлабки макони, жамият функцияларининг илк намунасини ифода қилидиган мини прокцияси сифатида кўриб чиқилди. Шу билан биргаликда жамият ва давлатнинг ижтимоий ҳимоя функцияси ва механизмларини амалга ошириш борасидаги илмий назариялар, унинг долзарблиги борасидаги концепциялар яратилди. Бугунги кунда улар оилани ижтимоий ҳимоя қилишнинг долзарблиги ва ўзига хос жиҳатларини аниқлашда илмий асос бўлиб хизмат қилмоқда. Оила жамиятнинг асосий ижтимоий институти сифатида қўллаб-қувватланиши муҳим аҳамиятга эга.